

De Bickershof

Jeroen Flamman

Introductie

Eind jaren zeventig was de wijk Wittevrouwen in Utrecht een dichtbebouwde, oude stadswijk. De meeste binnenterreinen waren in gebruik als bedrijfsruimte, vooral garages. Zij zorgden voor aanzienlijke omgevingshinder en vervuiling. Bewoners organiseerden zich met hulp van het wijkcomité om de kwaliteit van de woonomgeving te verbeteren. Zij slaagden erin als wijkcomité stadsvernieuwingsgelden vrij te krijgen voor aankoop en herinrichting van binnenterreinen. Doel was om plekken te creëren waar kinderen konden spelen en sociale contacten konden gedijen in een groene en rustieke omgeving.

Eind 1979 verkochten twee garagebedrijven hun opstallen aan de gemeente, die kort daarna werden gesloopt. Op een inspraakavond ontstond een groep mensen, die van het terrein wel iets moois wilden maken. Maar de bodem bleek ernstig verontreinigd door de garages. Een klein groepje bewoners zette zich in om het terrein zo snel mogelijk gesaneerd te krijgen. Een dikke laag grond werd afgegraven en met wit zand en een halve meter teelaarde bedekt. Het vervuilde grondwater werd met een zuiveringspomp afgevoerd, die ongeveer tien jaar lang in werking is gebleven.

Tijdens de saneringsperiode groeide bij het groepje bewoners een idee over de inrichting, wat door twee hoveniers werd omgezet in een voorstel aan de gemeente. Dat voorstel druiste in tegen de plannen van de gemeente, die een verhard terrein met enkele struiken voor ogen had. Het uiteindelijke inrichtingsplan is een compromis geworden van

beide voorstellen. Niettemin bleek het onderhoud het gemeentelijk budget te overstijgen. De oplossing was het beheer aan de bewoners over te dragen.

Het terrein werd in 1986 geopend, en vanaf dat moment heeft de Bickershof zich kunnen ontwikkelen tot wat het nu is: een groen, ecologisch hof midden in een dichtbebouwde stadswijk, onderhouden voor en door de omwonenden, waar mensen komen voor rust, ontspanning en gezelligheid. Het langgerekte terrein (circa 20 bij 70 meter) is in drie stukken opgedeeld: een speelplaats in het midden, geflankeerd door enerzijds een natuurgee­deelte en anderzijds een cultuurgee­deelte. Je vindt er een heemtuin, kruidentuin, boerentuin, volkstuintjes, een boomgaard, kweekkas, speel­huisjes, klimrekken, een zandbak, een leemvijver met regenwatertoevoer vanaf de daken, bijenkorven, en dierenverblijven voor kippen, eenden, konijnen en een dwerggeit. Een bezoeker noemde het ooit 'een dorp in een stad'.

Initiatief

Tijdens de sanering van het terrein organiseerde een klein groepje bewoners zich in een werkgroep. Vanuit de drijfveer om een aangename woonomgeving te realiseren en met grote liefde voor de ecologische principes, hebben ze veel tijd besteed aan het verwerven van kennis over het inrichten, de ecologie en het beheer. Een groot aantal plaatsen zijn bekeken, ook aspecten als inbraakgevoeligheid van de achterkant van de aangrenzende huizen werden meegenomen.

Men benoemde vier speerpunten voor de inrichting: een maximale sociale controle, het vermijden van vervuiling en vernieling, ruime aandacht voor ecologie, kringlopen en natuur in de stad, en de interesse voor bewoners oproepen door een spannend en gevarieerd terrein in te richten. En de bewoners zouden nauw bij het beheer betrokken moeten worden.

Tijdens een inspraakavond bleek dat de ontwerpers van de gemeente niet de kennis en de wil hadden een tuin te realiseren zoals de bewoners die voor ogen hadden. Er werden twee externe hoveniers ingeschakeld, die op basis van gesprekken met de werkgroep en een avond met de bewo-

Elfenbankjes

ners een voorstel voor de inrichting maakte. De gemeente ging daar niet mee akkoord. Uiteindelijk werden de plannen van de bewoners en van de gemeente in elkaar geschoven. Maar er bleek geen geld om het terrein door de gemeente te laten onderhouden; het plan kon alleen doorgang vinden indien de bewoners daar zelf een wezenlijke bijdrage aan zouden leveren. Een idee dat zeer goed in de denkwijze van de bewoners paste, maar waar volgens hen wel een zeggenschap over het terrein en beschikbare onderhoudsgelden tegenover diende te staan. Dat ging de gemeenteambtenaren weer te ver. De werkgroep doorbrak de impasse door een onderhoud aan te vragen met de betreffende wethouder. Tegen de nadrukkelijke wens van zijn ambtelijke staf, stemde deze in met het plan van de bewoners om het terrein volledig zelf te beheren.

Er volgde een periode van onaangename verstandhoudingen tussen bewoners en ambtenarij, maar het tij zat mee voor de Bickersshof. De gemeente moest bezuinigen en de toenemende vervuiling en vernieling maakte sociale controle juist wenselijk, terwijl thema's als milieu en duurzaamheid de politieke agenda's begonnen te vullen. Het concept van de Bickersshof werd een onderwerp waar politiek mee te 'scoren' viel. In 1986 werd de Bickersshof aangelegd en geopend.

Deelnemers

De bewoners richtten de bewonersvereniging De Bickersshof op als beherende instantie. De oorspronkelijke kartrekkers vormden het bestuur, en omwonenden waren vrijwillige leden; iedereen kreeg zeggenschap, maar geen verplichtingen.

In de loop der tijd zijn er een aantal kleine belangentegenstellingen opgetreden tussen enkele omwonenden; over het al dan niet plaatsen van een haan in de tuin, de mate van loslaten van de geit, het plaatsen van hekjes rond bepaalde plekken zodat kinderen geen risico zouden lopen, etc. Maar alles in een hoge mate van tolerantie. Grootste tegenstelling ontstond enkele jaren geleden, toen enkele bewoners en bedrijfjes aan de achterzijde van de Bickersshof, begrensd door een hoge dichte muur, ramen en deuren in die muur wilden plaatsen om zo ook van de tuin gebruik te kunnen maken. Dat heeft tot een aantal conflicten geleid, omdat zij geen aandeel in het beheer hadden, en met het plaatsen van ramen en deuren het aanzicht in de tuin drastisch zou veranderen. Na extra belegde ledenvergaderingen en overleg met gemeente werden alsnog een aantal ramen en deuren geplaatst, en na enige tijd was vrijwel iedereen er aan gewend.

Het ontstaan van de Bickersshof, het beheer daarvan en een continuïteit daarin is in grote mate afhankelijk (geweest) van de oorspronkelijke kartrekkers; dat geeft een belangrijke kwetsbaarheid aan; één van de bestuursleden is recentelijk overleden, een ander is ernstig ziek en heeft onlangs het bestuur verlaten, mede om te voorkomen dat het voortbestaan van de Bickersshof te afhankelijk van hem zou worden. Zijn kennis van de heemtuin en de ecologie, zijn spilfunctie in de communicatie met en activering van andere bewoners verdwijnt hiermee, hoewel hij nog wel als vraagbaak beschikbaar blijft. De gevolgen zijn direct merkbaar; het is stil en rustig in de Bickersshof en het bestuur is zich aan het bezinnen op de lange termijn. Zij werkt op dit moment aan een nieuw beheersplan, dat met name voor de toekomstige bewoners als draaiboek en historisch naslagwerk moet gaan dienen.

Profijtgroepen en draagvlak

De Bickersshof ligt in een kindvriendelijke buurt, er wonen jong en oud en veel studenten, maar weinig allochtonen; de woningen zijn in trek en dus prijzig. De meeste bewoners zijn 'echte' stadsbewoners; zij hadden weinig met groen te maken vóór ze bij de plannen voor de Bickersshof werden betrokken. Veelal zijn zij degenen die nu het enthousiasme uitstralen en trots zijn op hetgeen bereikt is. Het merendeel van de bezoekende omwoners heeft geen aandeel in het beheer, maar kan vrijelijk genieten van de groene oase.

Hofdame

Aan de hof grenst ook een crèche, die gebruik mag maken van de speeltuin. Ook de crèche wordt zelfstandig beheerd door een aantal ouders; in ruil voor het gebruik van de speeltuin doen zij eenvoudig beheer rondom de speeltuin. Tevens stelt de crèche haar ruimte ter beschikking voor de ledenvergaderingen.

Als mogelijke bron van inkomsten ontwikkelde het bestuur een plan voor een fietsenstalling in een van de aangrenzende ruimtes. De gemeente keurde het plan goed en sindsdien kunnen bezoekers volgens standaard gemeentetarief veilig hun fietsen kwijt. De bewoners beheren de stalling zelf, en over de inkomsten die ermee verworven worden kan de Bickershof zelf beschikken. Deze gelden zijn inmiddels de belangrijkste inkomstenbron geworden. Vanuit de omliggende buurt komen regelmatig bewoners een bezoek aan de Bickershof brengen; met name in het voorjaar is er sprake van een 'overbevolking' van kinderen, nieuwsgierigen, en mensen die rust zoeken.

De gemeente loopt steeds vaker met de Bickershof te koop; de houding is in de jaren omgeslagen van moeizaam gedogen tot actief stimuleren van bewonersparticipatie. Opgenomen in toeristenfolders, onderdeel van wandelroutes en genoemd als praktijkvoorbeeld in brochures over ecologie en permacultuur, oefent de Bickershof een grote aantrekkingskracht uit op dagtoeristen en andere geïnteresseerden; onlangs zelfs een groep Zweedse studenten.

Utrecht heeft meerdere binnenterreinen. Veel omwonenden aldaar zien de Bickershof als voorbeeld en de beheerders als ervaringsdeskundigen in het realiseren en beheren van een stadstuin.

Hoewel volledig beheerd door de bewoners, is de Bickershof een openbare ruimte, en dus in principe voor iedereen toegankelijk. Maar de gemeente is akkoord gegaan met het hanteren van beperkte openingstijden: van 09:00 uur tot 18:00 uur, daarna sluiten de bewoners de twee toegangen met hekken af. De bewoners vreesden overlast, inbraak, vandalisme en hondenpoep. In de praktijk valt dat echter reuze mee. Mensen met honden worden vriendelijk verzocht het terrein niet te betreden en af en toe worden lastige jongeren weggestuurd. Gewoon door op hen af te stappen en bij herhaling hun ouders te bezoeken. De sociale controle is er groot en er gaat een preventieve werking vanuit.

Begeleiding

Bij de totstandkoming van de Bickershof heeft het opbouwwerk een belangrijke stimulerende rol gehad. Naast adviezen leverde zij ook eenvoudige

praktische faciliteiten, voor het kopiëren van stukken en dergelijke. De opbouwwerkster, later wethouder namens Groen Links, onthulde een steen bij de opening van de Bickershof, waarmee een duidelijke wederzijdse waardering tot uitdrukking werd gebracht. Ook het gemeentelijk Wijkbureau, belast met de decentrale aanpak van het wijkbeheer, werkte mee.

Verder kwam vrijwel al de benodigde kennis en vaardigheden uit de werkgroep zelf, of uit hun persoonlijk netwerk. Deze kennis heeft zich in de loop der jaren sterk ontwikkeld. Eén van de bestuursleden bijvoorbeeld is tegenwoordig in een parttime functie actief voor Stichting Samenhang, een stichting die zich inzet voor bewonersparticipatie.

Werkwijze

Bij het beheer staan ecologische principes voorop. Dit betekent dat zoveel mogelijk materiaal wordt hergebruikt, er wordt zo weinig mogelijk aan- en afgevoerd, en van elektrisch gereedschap wordt zo min mogelijk gebruik gemaakt. Eén van de belangrijkste doelen is het realiseren van een kringloop in de tuin. Het gebruik van compost uit de heemtuin (natuurgedeelte) voor de volkstuinten (cultuurgedeelte) is hier een voorbeeld van.

Het beheer wordt op een aantal wijzen ingevuld. Bijvoorbeeld door de aanleg van volkstuintjes die aan de bewoners verhuurd worden. Daarnaast heeft een aantal bewoners een vaste klus in de tuin: het maaien van het gras, het legen van de vuilnisbakken, het op orde houden van de zandbak en de verzorging van de dieren of het bijhouden van een specifiek stukje van de tuin, zoals de kruidtuin of de boerentuin. Ook zijn er vaste werkdagen, waarop tussen 11.00 en 15.00 uur met ieder die dat wil in de tuin wordt gewerkt. Ieder heeft hier zijn vaste taken, soms al jarenlang dezelfde. Op dergelijke werkdagen komen ook altijd veel wensen en ideeën t.a.v. de hof naar boven.

In het kader van een nieuw beheerplan wordt nu overwogen om al het werk op te delen in afgebakende, los van elkaar staande klussen, omdat veel bewoners hebben aangegeven dat graag te willen. Maar daarmee bestaat het risico dat afbreuk op het ecologisch systeem wordt gedaan en de sociale functie van de Bickershof verdwijnt.

Voor de communicatie gebruikt de Bickershof een website, waarin bewonersberichten worden geplaatst. Tevens staat er in de hof een mededelingenbord. Maar het gros van de interne communicatie vindt plaats tijdens de werkdagen en de ledenvergaderingen. Naar buiten toe communiceert de Bickershof eveneens via de website. Ze nemen deel aan een plantenruilbeurs en versturen

naar betrokkenen en begunstigers kerstkaarten met een foto van de tuin.

De vrijblijvendheid voor bewoners om een rol in het beheer van de Bickersshof te vervullen, heeft het tot op heden een succes maakt. Het is zoeken naar betrokkenheid en draagvlak, door te praten en te overleggen en ideeën uit de mensen zelf te laten komen.

Organisatie

De vereniging bestaat uit een bestuur van drie bewoners en een kleine honderd leden, waarvan ongeveer de helft een actieve bijdrage levert; een tiental bewoners is echt heel actief. Zij krijgen geen specifieke beloning en doen alles op vrijwillige basis. Sinds 1987 heeft de vereniging globale bepalingen en spelregels opgenomen in een statuu, zoals het verbod op gif- en kunstmestgebruik en het toegangsverbod voor honden. Op dit moment wordt er gewerkt aan een uitgebreid nieuw beheerplan.

Het beleid van de Bickersshof wordt geheel bepaald door de ledenvergadering. Normaal gesproken vind er één maal per jaar een ledenvergadering plaats; meestal komen daar zo'n 15 á 20 bewoners op af. Het gaat niet zo officieel en niet alles wordt op papier vastgelegd. Per jaar wordt bekeken hoe verder te gaan; zeer pragmatisch. Jaarlijks wordt het beheerplan vastgesteld, volledig gebaseerd op ecologische principes.

De gemeente speelt in het beleid van de Bickersshof nauwelijks een rol. Ze onderkent inmiddels de winst van deze vorm van bewonersparticipatie. In die zin heeft de Bickersshof een belangrijke voortrekkersfunctie gehad in de ontwikkeling van de gemeentelijke zienswijze.

Financiën

De Bickersshof heeft de beschikking over een eigen budget. De penningmeester beheert de gelden en maakt ieder jaar de balans op. Een tweekoppige kascommissie bestaande uit verenigingsleden voert een kascontrole uit. Er is geen accountantscontrole.

De jaarlijkse exploitatie blijft beperkt tot een paar duizend euro. Het budget bestaat uit jaarlijkse gemeentegelden, de contributiegelden van de leden (5,- per lid), de opbrengsten van het verhuur van de volkstuintjes, van de verkoop van planten en van het beheer van de fietsenstalling. Het is met name de fietsenstalling die tegenwoordig zorgt voor een stabiele en gezonde financiële basis. Daarnaast zijn er tal van begunstigers en mensen in het netwerk van bewoners die veelal in materieel zin een bijdrage leveren. Belangrijkste uitgaven

betreffen zaaigoed, planten, gereedschap, materialen voor vernieuwing, voeding voor en onderhoud van de dieren, kleine kopieerkosten.

Georganiseerde activiteiten worden apart bekostigd en via persoonlijke contacten ondersteund.

Ook voor afzonderlijke projecten en plannen wordt soms subsidie aangevraagd. Zo is een pas gestart project binnen de hof, een waterbeheerplan, gesubsidieerd door de gemeente en wordt nu ook het ontwikkelen van het nieuwe beheerplan gesubsidieerd door Stichting Samenhang.

Ontwikkeling

De Bickersshof kan als associatie van bewonersparticipatie en zelfbeheer een succes genoemd worden. De gemeente ziet de Bickersshof als een mooie vorm van bewonersparticipatie waar zowel bewoners als gemeente baat bij hebben.

Hoewel de hof floreert, ligt de organisatie op dit moment toch enigszins stil; recent zijn twee bestuursleden weggevallen. Men stopt nu al de beschikbare energie in de ontwikkeling van een nieuw beheerplan, dat moet gaan dienen als historisch naslagwerk en als een soort handboek voor de toekomstige bewoners.

Met kleine deelprojecten worden innovatieve stappen gezet. Zo wordt met een nieuw waterbeheerplan het regenwater via de leemvijver in een kringloop gebracht. In de toekomst moeten voortdurend dit soort vernieuwingen plaatsvinden.

In het verleden is in de hof af en toe geëxperimenteerd met het tijdelijk plaatsen van kunstwerken. Dat bleek iedere keer vooral een financieel moeilijke opgave, omdat het verzekeren van kunstwerken in openbare ruimtes niet goedkoop is. Er wordt nu gezocht naar goede alternatieve wijzen om kunstwerken in de hof te plaatsen. Ook werd op een mooie zomeravond in de tuin spontaan een

Even Geiten

klein concertje voor en door bewoners gegeven. Dat is zo goed bevallen, dat nu gedacht wordt op gezette tijden meer van dergelijke open podium activiteiten te gaan organiseren.

De geschiedenis van de Bickershof heeft geleerd dat er bij de opzet en beheer van een stadshof meer komt kijken dan enkel bevoegdheid: kennis van planten en dieren, van ecologie en tuinieren, kennis van en vaardigheden in beheer, kennis van organisatievormen en sociale processen, en kennis van en ingevoerd zijn in de gemeentelijke organisatie en werkwijze. Vooral dit laatste punt heeft de bewoners de meeste hoofdbrekens gekost, zowel in de voorbereiding als bij het uiteindelijke beheer van de tuin. Een meer welwillende houding ontstond pas toen het 'voortschrijdend inzicht' aan gemeentezijde de gedeelde belangen beter ging onderkennen.

Informatie

De Bickershof
T.a.v. het secretariaat (Marian Moons)
Bekkerstraat 14
3572 SH Utrecht
Tel. (030) 273 44 33
E-mail info@bickershof.nl
Website <http://www.bickershof.nl>
Zie ook:
<http://www.milieudefensie.nl/blad/1997/mei97/permacul.htm>

Peter Peels: "De Bickershof", uitgave van vereniging de Bickershof, Utrecht, 1993.
Jan te Velde: "Meedoen met het Groen. Samenwerking tussen overheid en burger bij het beheer van de openbare ruimte", Schuyt & Co, Haarlem, 1995.

Foto's: Joyce Parlevliet